

De beplanting van het Nederlandse platteland

Een pleidooi voor vergroening

Het Nederlandse landschap is als een lappendeken ontstaan uit lokale ontginningen, inpolderingen en droogmakerijen ten behoeve van de voedselvoorziening van de bevolking en van andere economische doelen. Een belangrijk ander doel was de houtproductie: hout als boerengeriefhout, maar ook voor de lokale markt.

In mijn jeugd op het platteland was er bij het dorp een put waar plaatselijk gekapte bomen jarenlang lagen te verwateren. De wagenmaker en de timmerman verzaagden de bomen tot planken. De takkenbossen verdwenen in de oven van de bakker. Het was zelfs lonend de stobbe diep uit te graven en met behulp van bijl en kapbijtel te verkleinen tot brandhout.

Belangen

Afhankelijk van de inzichten van de initiatiefnemer ontstonden zo uiteenlopende landschappen. Toen de staat zich met de inpoldering en ontginning ging bemoeien veranderde dat. Gaat de staat zelf inpolderen, dan treedt ze op als beslisser. Subsidieert ze ontginning dat kan ze voorwaarden stellen. Toen de staat besloot tot afsluiting van de Zuiderzee en gedeeltelijke inpoldering ervan, werd het een zaak van openbaar belang. En dat vereist een andere werkwijze dan de lokale inpolderaar kon toepassen. De staat kan niet om de publieke opinie heen. Hoe werd die geraadpleegd? Dat was niet zo moeilijk. Er bestond sinds 1886 een Zuiderzee-vereniging die

zich al diepgaand met deze zaak bemoeid had. En toen 'de wet tot afsluiting en droogmaking der Zuiderzee' in 1918 werd aangenomen werd het ernst en brachten velen belangengroeperingen spontaan hun advies uit.

Het rapport

Eén daarvan was het Nederlands Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw, dat in 1928 een commissie instelde met de opdracht te rapporteren omtrent het toekomstig landschap der Zuiderzee-polders. All members were equal, but one of them was more equal than others! De voorzitter mr. D. Hudig, secretaris-directeur van het Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw was tevens rapporteur en schreef "dat alle leden in ruime mate hun invloed hebben uitgeoefend en het hunne ertoe hebben bijgedragen, maar dat niettemin het rapport, meer dan gebruikelijk is, een persoonlijk karakter heeft gekregen". Het rapport heeft een ontleding van het bestaande Hollandse landschap als basis, alhoewel "nadere beschouwing van zo verwante gebieden als noordelijk Friesland en Groningen en van de kleistreek van Noord Holland ongetwijfeld leersaam zou zijn". Deze zelfopgelegde beperking werd aldus gemotiveerd: De bedoeling is niet een beeld van het toekomstige Zuiderzeegewest voor ogen te stellen en evenmin tot enige vaste conclusies te komen, welke aan de ontwerpers van het nieuwe gebied tot leidraad zouden kunnen strekken." Het doel was een pleidooi op te stellen om aan dit nieuwe landschap bijzondere zorg te besteden. Maar de prak-

tijk bleek anders te zijn. Het rapport blijkt later uitgangspunt voor de beplanting van de Wieringermeer te zijn. Daarom volgt nu een samenvatting van de belangrijkste overwegingen.

"De schoonheid van het Hollandsch landschap is gelegen in de wijde uitgestrektheid vlak land, door scheppingen van menschehand, vaarten, slooten, wegen, dijken, boerderijen en boomgroepen, verlevendigd tegen een horizon met fijn silhouet. Uitgestrekt is het land door den verren afstand, dien men kan overzien; tot vloeiende eenheid wordt het in het vochtige licht, dat samenvat en voorgrond en horizon vereenigt, door de fluweelen opperhuid, de vloeiende wegdefining van het -in dit gedeelte van het land overheerschende- grasland. Nooit, of bijna nooit, sluit het geboomte af. Ruimte is aldus het wezen van dit Hollandsche polderland, ruimte, uitgestrektheid, waarin verspreid, schilderachtig, los de boomgroepen van wegen en boerderijen rijzen; daartusschendoor gaat altijd weer opnieuw het verre, eindeloze uitzicht open".

Wegen omsloten door kreupelhout, vooral als ze smal zijn en slingeren, bezitten romantische intimiteit. Eén beplanting met knotwilgen is vredig en landelijk. Beplanting aan één zijde met zware boomrijen is vooral mooi aan wegen met boerderijen en aan landzijde van wegen langs water. De parallelle boompartijen leiden tot het begrip coulissenwerking. Toch kan de schoonheid van dit landschap, waarvan 'veel vanzelf is gegroeid' niet als

voorbeeld dienen, niet alleen omdat in de Zuiderzeepolders het bouwland zal overheersen, maar omdat het Hollands landschap 'door talloze toevalligheden' wordt bepaald, die in de Zuiderzeepolders niet aanwezig zullen zijn. Daarom richt de commissie haar aandacht vervolgens op de droogmakerijen. Die vallen niet onverdeeld in de smaak. De Schermer heeft vele aantrekkelijke aspecten, maar dan als bijzonder geval; onbepaalde herhaling zou 'gezwollen pathetiek' betekenen. De Haarlemmermeer komt er slechter af, gekenschetst door de woorden 'tweeslachtig en armoedig'. Vooral als gevolg van een gebrek aan beplanting. Dit geldt in versterkte mate voor de IJpolder; 'afwezigheid van beplanting drukt dezen neer tot armzalige verlatenheid', ondanks de eerder geprezen 'uitgestrektheid met den verren, fijnen horizon'. Waar het bij de Zuiderzeepolders op aankomt is om nieuwe schoonheid te scheppen. De indeling van het land, het verloop van wegen en vaarten, de plaats der nederzettingen moet reeds zodanig worden getroffen, dat ze de natuurlijke basis vormt voor nieuwe schoonheid. Er moet ruimte worden gereserveerd voor een royale beplanting van wegen erven, kanalen en rond de nederzettingen. Gepleit wordt voor de aanleg van bos. Het gaat daarbij niet alleen om houtproductie en landschappelijke schoonheid, maar ook om de bewoners lichte en warmte en recreatie te bieden. Het dorp wordt gezien als 'menschenest warm en welig in het hout gelegen. Wegbeplanting geeft de reiziger lichte en bescherming tegen de zon. Windsingels bieden de bewoners hetzelfde'.

Ondanks de door de commissie opgelegde zelfbeperking heeft het rapport een beslissende rol gespeeld. Prof. ir. M.J. Grandpré

Molière zegt ervan: beschouwingen over het landschap bevatten een uitstekende ontleding van de elementen in het Hollandse landschap en hebben daardoor een algemene betekenis. Hij noemt dat beslissende dingen. Zeker was beslissend dat hij esthetisch adviseur werd van de Wieringermeer. De Winkler Prins zegt over zijn esthetische opvattingen: 'architect en architectuur theoreticus. Ontwierp plannen voor de Wieringermeer. Hij werd de belangrijkste exponent van de Delftse school, een groep architecten die voorkeur had voor baksteen en de Nederlandse bouwtradities'. Die school had invloed tot ca. 1955. Het rapport voorziet dat, om de schoonheid niet te verwezenlijken, van staatswege leiding dient te worden gegeven. Ook wordt enige drang niet uitgesloten en kunnen financiële prikkels het beoogde doel bevorderen. Aan die zienswijze inzake staatsleiding is voldaan. De staat hield in principe de grond in eigendom, legde een bos, wegbeplantingen en windsingels aan. Kerkgenootschappen konden grond in eigendom verkrijgen, maar de beplanting werd voorgeschreven. Toen de uitvoering aan de orde kwam droeg de Directie van de Wieringermeer dr. ir. J.T.P. Bijhouwer op een beplantingsplan voor wegen, tochten en kanaalbermen, overhoeken, kavelpunten en dijkstroken in te dienen; hem werd ook gevraagd op te treden als adviseur voor beplantingen bij de dorpen, de boerderijen en arbeiderswoningen. In samenwerking met Staatsbosbeheer ontstond een algemeen beplantingsplan, mede samengesteld in overleg met de esthetische adviseur Grandpré Molière.

Kort samengevat waren de vier grondslagen van dat plan de volgende:

1. In het algemeen behoort door het aanbrengen van lichte en schaduw in het belang van bewoners en bezoekers, de bewoonbaarheid van de polder te worden verhoogd.
2. De eindeloze wijdheid van het landschap behoort te worden gebroken en teruggebracht tot voor het menselijk oog taxeerbare afmetingen. Hierbij zal rekening moeten worden gehouden met grondsoort en bedrijfstype.
3. Bij de wegbeplanting zal moeten worden gestreefd naar eenvoud en strakheid; pogingen om met behulp van losse boom- en heestergroepen een schilderachtig landschap te bevorderen, behoren te worden vermeden.
4. Er moet worden gezocht naar harmonie tussen de grondsoort en het plantsoen; bepaalde boomsoorten zijn geschikt voor bepaalde grondsoorten en karakteriseren daardoor het landschap.

Bijhouwer conformeerde zich aan de zienswijze van de esthetische adviseur. In 'het Nieuwe Land' stemt hij in met een uitspraak van Grandpré Molière. 'Een dorp is niet wezenlijk van het land onderscheiden.... en zeker karakter van in het land uitvloeien is hier aangewezen.' Wat de struiken- en bomenkeuze betreft hanteerde hij als ordenend principe: grondsoort bepaalt het bedrijfstype en de grondsoort bepaalt ook wat er het beste groeit, waarbij hij met name op het verschil klei-zandgrond wijst. De houtvester Boodt nuanceert die zienswijze, 'omdat ervaringen hebben geleerd dat boomsoorten die op een mineraalrijk grond tot volle ontwikkeling komen, vaak ook op lichte, maar fysisch in goede toestand verkerende gronden, even goed resultaten leveren.' Wat het beste is, is door

de ervaring bekend uit andere delen van Nederland. Voor de beplantingen op kleigrond vertonen Zeeland, Groningen, de Haarlemmermeer en de IJpolders volgens Bijhouwer, vele min of meer gelukkige voorbeelden. Met andere voorbeelden als contrast, zoals de beplanting op de klei langs de weg van Wageningen naar Rhenen en daarnaast die van de lage zandgronden ten westen van Bennekom, trekt hij de conclusie dat tussen deze uitersten vele mogelijkheden liggen voor de rest van de Wieringermeer. Het werd in feite een meer landschappenpolder, ontleend aan historische voorbeelden. De Wieringermeer werd in het algemeen als een geslaagd experiment ervaren. Landbouwend Nederland was onder de indruk van de productiviteit en rentabiliteit dankzij de doelmatige ontwatering en verkaveling (en de maagdelijke grond). Toen de ruilverkaveling na de tweede Wereldoorlog een grote vlucht nam werd het model over heel Nederland geschoven (poldermodel avant la lettre).

Maar naar mijn mening is er iets zeer opmerkelijks over het hoofd gezien... Dat is, dat er aan één van de uitgangspunten niet werd voldaan. De beplanting moest door het aanbrengen van luwte en schaduw de bewoonbaarheid

verhogen. De dorpen moesten er 'warme menschenneften' van worden. Maar de aangebrachte beplanting bestaat uit loofhout. Met gevolg dat, zodra de herfststormen opsteken met de bladeren de bescherming verdwijnt. En wat een snijdende oostenwind in de winter betekent kennen we van de elfstedentochten. Een ander aspect is de schoonheid van het landschap. Het is opvallend dat in het rapport van Hudig vele foto's zijn afgedrukt ter illustratie van de tekst, maar ze zijn bijna allemaal in de zomer genomen, hetgeen niet helemaal onbegrijpelijk is. Want met de bladeren verdwijnt het coulisseneffect. Er is geen woord gewijd aan het landschap in de winter. Voor mij, maar dat is persoonlijk, is het Nederlandse boerenland in de winter weinig opwekkend. Mooie bomen zijn tot kale geraamten geworden en leggen niet al te geslaagde bouwsels, bijgebouwen, voerkuilen, werktuigen eromheen, onbarmhartig bloot. Het roept Plinius de oudere in herinnering 'het armzalige volk, dat hun door de noorderwind verkleumde handen zoekt te warmen'. Er lijkt me echter geen reden om bij deze, in wezen bizarre toestand te persisteren. De economisch betekenis van de wegbeplanting en windsingel is al lang verleden tijd. Populieren mogen dan wellicht sieren, het

sparen is voorbij. De oplossing is duidelijk: gebruik groenblijvende c.q. gemengde beplantingen. Behalve gevoel voor traditie, lijkt niets zich daarin te verzetten. Er zij in dit verband aan herinnerd dat in grote delen van Nederland zich honderd jaar geleden al een groene revolutie heft voltrokken toen Staatsbosbeheer begon met beplanting van woeste gronden, veelal met naaldhout. De betekenis daarvan is zonneklaar als men bij mooi weer over de Veluwe vliegt. Dan blijkt de groene long doorspekt met campings, vakantiehuisjes en bungalowparken die, als men het gebied per auto of fiets doorkruist, nauwelijks te bespeuren zijn. Een verdienstelijk coulisseneffect! In dit kader is nog een opmerkelijk feit te melden. Bij 'Robbenoord' in de noordelijke punt van de Wieringermeer werd een bos van ongeveer 400 ha aangelegd. Boodt vermeldt daarover eerst 'dat bij het karakter van het polderlandschap beter een loofhoutbeplanting past', om naderhand te vermelden 'daar dit loofhout in den winter kaal is, werd besloten enkele complexen wintergroen naaldhout aan te leggen, hetgeen de esthetica ten goede komt'. Nog een argument om ons platteland van een behagelijke winterjas te voorzien.